

**NATUURTOETS
FLORA- EN FAUNAWET
t.b.v. woningbouw op de locatie
De Schakel te Rijswijk**

Eindrapportage Natuurtoets
Moordrecht, 15 september 2015

in opdracht van
Rijswijk Wonen BV

Natuurinventarisatie t.b.v.
Sloop, kap van bomen, nieuwbouw en terreininrichting

foto voorpagina: voorzijde te slopen schoolgebouw

Voor gewaarmerkte rapportage,
contact opnemen met GroenTeam

onderzoek en rapportage onder verantwoordelijkheid van:
drs. John Mulder, veldonderzoek
ing. Jan Oosterbaan, eindrapportage

1 INLEIDING	
1.1 Situering en ingreep	4
1.2 Natuurtoets als instrument.....	5
1.3 Onderzoekplan	8
2 BRONNENONDERZOEK SOORTEN	
2.1 Vaatplanten	10
2.2 Zoogdieren	11
2.3 Broedvogels.....	11
2.4 Amfibieën en reptielen	12
2.5 Vissen.....	13
2.6 Ongewervelde soorten.....	13
2.7 Conclusies uit beschikbare gegevens	13
3 LOCATIEONDERZOEK	
3.1 Context vigerende regelgeving gebiedsbescherming	14
3.2 Locatieverkenning.....	14
3.3 Bevindingen habitatbeoordeling	17
3.4 Aanpak vereiste veldinventarisaties	18
3.5 Aanvullend veldonderzoek	
3.5.1 Onderzoek naar nestelplaatsen van Huismus	19
3.5.2 Onderzoek naar nestelplaatsen van Gierzwaluw.....	19
3.5.3 Onderzoek naar kraam- en zomerverblijven van dwergvleermuizen	19
3.5.4 Onderzoek naar paarverblijven van dwergvleermuizen	21
4 SAMENVATTENDE EINDCONCLUSIES	23
BIJLAGE 1 – RELEVANTE ASPECTEN VAN DE REGELGEVING	25
GERAADPLEEGDE LITERATUUR	37
GEBRUIKTE TERMEN EN AFKORTINGEN	39

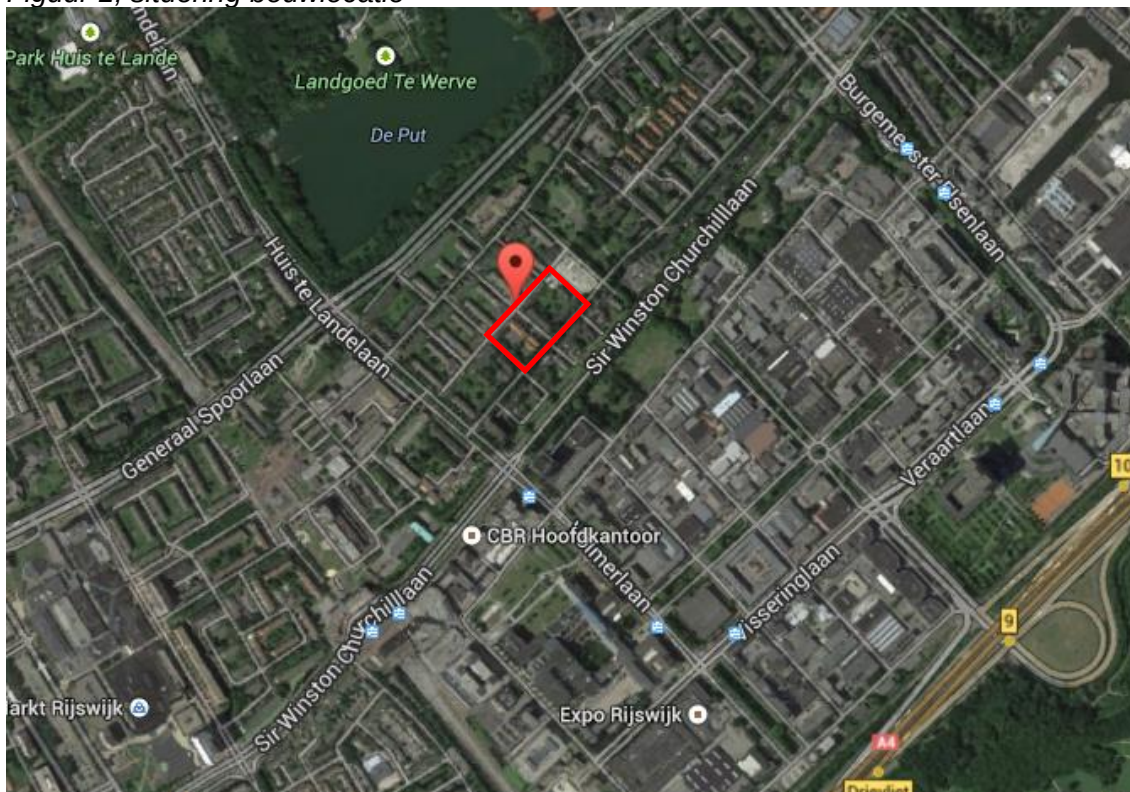
1 INLEIDING

1.1 Situering en ingreep

Situering plangebied

De bouwlocatie is gesitueerd in de wijk Te Werve West in Rijswijk, tussen de Ingenieur H.H.van Kollaen, de Karel Doormanlaan en de Dick de Hoogstraat (zie figuren 1 en 2).

Figuur 1, situering bouwlocatie

Voorgenomen ingreep en wettelijk belang

Het betreft het slopen van 3 blokken etagewoningen en een schoolgebouw, ten behoeve van nieuwe grondgebonden woningbouw.

De ingreep betreft in het kader van de Flora- en faunawet (Ffw), het wettelijke belang 'ruimtelijke inrichting en ontwikkeling'.

Wellicht zijn er, indien nodig vanwege ontheffing, ook andere wettelijke belangen van toepassing: zo nodig dient dit nader te worden onderbouwd met formele beleidsstukken waarin de maatschappelijke noodzaak van de ingreep kwantitatief en kwalitatief is vastgelegd, bijvoorbeeld in een structuurvisie. Bij het verkrijgen van een ontheffing worden bovendien, afhankelijk van de soort, mitigerende en/of compenserende maatregelen bij een ontheffing vereist.

Figuur 2, planlocatie

1.2 Natuurtoets als instrument

Doel en strekking natuuronderzoek

Doel is om de voorgenomen ingreep te toetsen aan de Ffw en, voor zover van toepassing, tevens aan de Natuurbeschermingswet (Nbw) en de provinciale natuurregeling (Natuurnetwerk Nederland/ NN).

Dit natuuronderzoek bestaat uit een Quick Scan gecombineerd met veldinventarisaties ten aanzien van te verwachten zwaardere beschermde soorten.

Het onderzoek heeft tot doel inzicht te geven in de volgende vragen:

- Is er kans op de noodzaak tot een ontheffing van verbodsbepalingen van de Ffw ?
- Is er naar verwachting een vergunning op grond van de Nbw nodig ?
- Is er naar verwachting een vergunning op grond van de Programmatische Aanpak Stikstof (PAS) nodig ?
- Is er naar verwachting een vergunning met betrekking tot het Natuurnetwerk Nederland (NN, voorheen EHS) of andere provinciale regelgeving vereist ?
- Is er nader veldonderzoek nodig en voor welke soorten planten en/of dieren ?
- Welke zijn de mogelijke consequenties vanuit Ffw/ Nbw en NN ?

Dit onderzoek vormt de aantoonbare bewijslast op naleving van die wetgeving (zie blz.8 'wettelijke onderzoekverplichting'). Hiermee wordt onderbouwd met welke beschermde soorten rekening moet worden gehouden, of welke van soorten effecten kunnen worden *uitgesloten* omdat ze er niet worden verwacht, er niet zijn aangetroffen dan wel omdat de planingreep geen natuur-schade aan die soorten met zich meebrengt.

Het vaststellen van uitsluiting van gebruik door (of schade aan) de betreffende soorten 'op voorhand' vergt een gedegen, controleerbare onderbouwing.

Wettelijke kaders

De regelgeving met betrekking tot natuur kent twee typen bescherming: 'soortbescherming' (Flora- en faunawet) en 'gebiedsbescherming' (Natuurbeschermingswet/ Natura 2000, Ecologische Hoofdstructuur).

Soortbescherming is gericht op individuele soorten flora en fauna, waartoe in de Ffw toetsingscategoriën zijn onderscheiden.

Gebiedsbescherming is gericht op specifieke habitats waartoe speciale begrensde gebieden zijn aangewezen. Dit omvat Nbw-gebieden en gebieden die vallen onder regelgeving vanuit provinciaal natuurbeleid, waaronder het NN.

De regels van soort- en gebiedsbescherming sluiten elkaar niet uit, doch vullen elkaar aan. Toetsing aan gebiedsbescherming vindt uitsluitend plaats indien beschermde gebieden in het geding zijn, terwijl toetsing aan de soortbescherming *altijd* vereist is, óók in de beschermde gebieden (uitgebreidere regelgeving, zie Bijlage 1).

Soortbescherming – Flora- en faunawet

De Ffw is geheel gericht op soortbescherming, dat wil zeggen bescherming van afzonderlijke soorten planten en dieren '*in welke situatie dan ook*'. Omdat deze wet *alle* soorten planten en dieren omvat, óók in Nbw-gebieden, wordt bij natuuronderzoek primair aangehaakt op de wetgeving in de Ffw.

De Ffw biedt bescherming aan planten en dieren tegen zogeheten 'natuurschade' (zie ook lijst gebruikte termen en afkortingen). In deze wet zijn ook de Europese Vogelrichtlijn en de Habitatrichtlijn geïmplementeerd.

Binnen het beschermingskader van de Ffw wordt onderscheid gemaakt tussen:

- het type ingreep ('bestendig beheer' of 'ruimtelijke ontwikkeling en inrichting')
- een aantal 'wettelijke belangen' (Bijlage 1/ blz.28)
- verschillende categorieën planten en dieren (Tabel 1 t/m 3 AMvB; zie LNV 2005/ Staatsblad 2004/501).

Juridisch zwaarder beschermde soorten

De beschermde soorten planten en dieren zijn onderverdeeld in 3 tabellen: Tabel 1, 2 en 3 AmvB. Voor soorten van tabel 1 AmvB geldt een algemene landelijke vrijstelling, met inachtneming van de wettelijke zorgplicht (art.12 Ffw).

De soorten van 'Tabel 2 en Tabel 3 AMvB' betreffen de juridisch zwaarder beschermde soorten, met weer een nadere onderverdeling:

- m.b.t. Tabel 3 wordt weer onderscheid gemaakt tussen 'Bijlage 1-soorten' en soorten uit 'Bijlage IV van de Habitatrichtlijn' (DLG 2006);
- m.b.t. broedvogels wordt onderscheid gemaakt in categorieën 1 t/m 4 (vogels met vaste broedplaatsen en jaarrond beschermde nesten), categorie 5 (vergelijkbaar met 1 t/m 4 doch minder stringente bescherming) en algemene broedvogels (DR 2009/ aangepaste lijst; Bijlage1/ blz.30).

Daarnaast gelden voor soorten uit *Bijlage IV van de Habitatrichtlijn* en *broedvogels categorie 1 t/m 4*, ook verschillende wettelijke belangen waaronder ál of géén ontheffing kan worden verkregen (zie hieronder en Bijlage 1/ blz.28 e.v.).

Type ingreep en wettelijke belangen

Ingrepen worden onderscheiden in onder meer:

- 'ruimtelijke ingreep'
- 'bestendig beheer en onderhoud'

In beginsel vergt een 'ruimtelijke ingreep' met aanwezigheid van een soort uit Tabel 2 en/of Tabel 3 AMvB, een aanvraag van ontheffing (echter, zie ook 'Gedragscode', Bijlage 1/ blz.33).

Daarnaast worden 7 verschillende wettelijke belangen onderscheiden (Bijlage 1/blz 24). Regulier is op een dergelijk project als ruimtelijke ingreep, het wettelijke belang 'ruimtelijke inrichting of ontwikkeling' van toepassing.

Indien bij dat 'belang' soorten van Bijlage IV van de Habitatrichtlijn in het geding zijn (zoals onder meer vleermuizen, Rugstreeppad) of van de Vogelrichtlijn (jaarrond beschermde nesten), kan onder dat belang géén ontheffing worden verkregen, wat voor de uitvoering van het project een ernstige belemmering kan vormen: in die situatie moet één van de belangen van toepassing zijn die daartoe in de Habitatrichtlijn c.q. de Vogelrichtlijn zijn genoemd (zie Bijl.1/ blz.30).

Ontheffing Ffw

Ontheffing van verboden handelingen uit de Ffw (Bijlage 1/ blz.25-26) is uitsluitend in het geding bij juridisch zwaarder beschermde soorten (Tabellen 2 en 3 AMvB).

Onder de condities dat er maatregelen (kunnen) worden genomen waarmee kan worden gegarandeerd dat de ecologische functionaliteit *binnen* het werkgebied op geen énkél moment achteruitgaat, óók niet tijdelijk, is er géén ontheffing nodig.

Als de bedoelde ecologische functionaliteit als gevolg van de ingreep níét kan worden gegarandeerd, is er ontheffing vereist (zie Bijlage 1/blz.30).

Daartoe dient te worden onderbouwd *waaróm* die garantie niet mogelijk is, welke alternatieven daartoe zijn afgewogen, welke omvang de effecten hebben en welk effect dat heeft op de gunstige staat van instandhouding van de betreffende (planten en) diersoorten. Voorts dient te worden aangegeven met welke (mitigerende, compenserende) maatregelen de effecten worden voorkomen dan wel worden beperkt.

Indien bij soorten van Bijlage IV Habitatrichtlijn (bijv. gebruik door vleermuizen) of bij jaarrond beschermde nesten (Vogelrichtlijn) vanwege het ontbreken van een gewenst wettelijk belang géén ontheffing mogelijk is, dient de ingreep zodanig te worden verricht dat de ecologische functionaliteit te allen tijde en doorlopend, kan worden gegarandeerd (zie Bijlage 1/ blz.32).

Wettelijke zorgplicht en verstoring of bedreiging van individuele planten of dieren

Naast de specifieke regelgeving ten aanzien van de soorten van tabellen 2 en 3 AMvB, bestaat de algemene zorgplicht voor álle (planten en) dieren, dus naast de soorten van tabellen 2 en 3 ook voor de soorten van Tabel 1, maar ook voor *alle* onbeschermde soorten (art. 2 Ffw, zie ook Bijlage 1/ blz.25-26). Daartussen bestaat enige nuance:

- * Met betrekking tot juridisch zwaarder beschermde soorten en het strikte beschermingsregiem van een deel daarvan, *dient absoluut te worden voorkómen* dat individuen van betreffende soorten worden bedreigd (zie LNV 2005 en DR 2009).
- * In het kader van de zorgplicht ligt dat iets minder strikt: men dient bij uitvoering van ingrepen zodanige maatregelen te nemen dat verstoring of bedreiging van individuele dieren 'zo veel als redelijkerwijs verwacht mag worden', wordt voorkomen (LNV 2005).

Gebiedsbescherming

Natuurbeschermingswet

De regelgeving met betrekking tot speciale beschermingszones in het kader van de Vogel- of Habitatrichtlijn (resp. REG 1979 en REG 1992/1997), Natura 2000 gebieden ('Wetlands') en (Rijks-)natuurmonumenten is opgenomen in de Natuurbeschermingswet (Nbw 1998, zie verder Bijlage 1/ blz.35).

Werkzaamheden binnen een Nbw gebied vergen een Nbw-vergunning, echter ook functies 'buiten' een Nbw-gebied die wél een ecologische functie voor de 'aangewezen soorten' van het Nbw-gebied hebben, kunnen onder sommige condities ook een Nbw-vergunning eisen ('externe werking', art.16 lid 4 Nbw).

Bovendien is sinds 1 juli 2015 met betrekking tot effecten op Natura 2000-gebieden in de omgeving, de Programmatische Aanpak Stikstof (PAS) in werking getreden.

Indien vanwege een ingreep de grenswaarde van 1 mol stikstof per hectare per jaar in het Natura 2000-gebied zal worden overschreden, is daartoe een vergunning nodig.

Onder deze grenswaarde geldt een vrijstelling van de vergunningplicht (zie ook Bijlage 1/ blz.35).

Ecologische hoofdstructuur en weidevogelgebieden

Thans wordt dit aangeduid met Natuurnetwerk Nederland (NN).

Dit betreft eveneens bescherming van natuurwaarden binnen begrensde gebieden. Hiervoor hebben Rijk en Provincie samen spelregels ontwikkeld welke zijn vervat in de provinciale regelgeving. Hierbij is een 'nee-tenzij' beleid van toepassing (zie ook Bijlage 1/ blz.35 en 36). Werkzaamheden binnen het NN vergen een provinciale vergunning, waarbij compensatie van eventueel verstoorde natuurwaarden wordt vereist. De actuele en potentiële waarden van het NN zijn vastgesteld in de natuurdoelen voor dat gebied. De basis daarvoor ligt in de provinciale structuurvisie en de verordening Ruimte.

Wettelijke onderzoekverplichting

De Nbw, Ffw en het provinciaal natuurbeleid verplichten om bij ruimtelijke ingrepen de aanwezige plant- en diersoorten te onderzoeken. Dit om eventueel te verwachten natuurschade aan soorten te beoordelen en om dit te toetsen aan de wets- en beschermingsregels. Waar negatieve effecten op zwaarder beschermde soorten verwacht kunnen worden vergt dit ook veldinventarisaties. Indien dergelijke soorten ook inderdaad door de werkzaamheden worden bedreigd of verstoord, vergt dat aanvraag van een ontheffing wat wordt beoordeeld door het daartoe bevoegde gezag, te weten het Ministerie van EZ.

1.3 Onderzoekplan

Met het onderzoek wordt stapsgewijs ingezoomd op de situatie en vastgesteld welke juridisch zwaarder beschermde soorten of verstoring daarvan, kunnen worden uitgesloten dan wel nadere veldinventarisatie vergen.

Werkstap 1, analyse bestaande gegevens

Als eerste wordt de situatie getoetst aan indicaties van de NDFF, aan de verspreiding van soorten op basis van reeds bekende biogeografische informatie uit verspreidingsatlassen, aan overige literatuur en andere beschikbare onderzoeken. Die informatie is veelal niet compleet.

Op basis hiervan wordt vastgesteld welke juridisch zwaarder beschermde soorten mogelijk in dit gebied verwacht zouden kunnen worden, onafhankelijk van de aanwezige habitat, en welke juridisch zwaarder beschermde soorten op voorhand al kunnen worden uitgesloten. Met betrekking tot 'uitsluitingen' wordt in de rapportage aandacht geschon-

ken aan *alle* mogelijke soortgroepen van (beschermde) organismen. Voor sommige soortgroepen is dat niet méér dan slechts het aangeven waarom daarvan *géén* beschermde soorten op de locatie worden verwacht, dan wel waarom sommige soorten *niet* worden bedreigd of verstoord.

Werkstap 2, toetsing aan gebiedsbescherming

Dit omvat regelgeving in het kader van de Natuurbeschermingswet en van provinciaal gebiedenbeleid (EHS), waarbij wordt beoordeeld of er wellicht ook andere natuurregeling dan de Ffw in het geding kan zijn.

Werkstap 3, habitatbeoordeling

Naar aanleiding van het bovenstaande wordt een beoordeling gemaakt van de terreinkenmerken, de biotoop, de lokale habitat en van de ecologische betekenis van het effectieve werkgebied.

In de conclusie wordt op basis van de nader beschreven habitat, vastgesteld welke zwaarder beschermde soorten (Ffw) en eventuele 'aangewezen soorten' (Nbw) thans eveneens zonder nadere veldinventarisatie kunnen worden uitgesloten.

Tot zover betreft dit onderzoek de 'Quick Scan'.

Werkstap 4, veldinventarisaties

De zwaarder beschermde soorten (Tabel 2 en 3) welke volgens de vorige stappen in het werkgebied mogelijk verwacht kunnen worden, worden in het veld nader geïnventariseerd. Dit vindt plaats op basis van de criteria zoals voorgeschreven door het bevoegde gezag (o.m. soortstandaarden, RvON 2014).

Werkstap 5, eindconclusie en advies

De rapportage wordt afgerond met een puntsgewijze samenvatting van conclusies en consequenties, met een eventuele toetsing van consequenties, de haalbaarheid van het plan, het advies welke soorten nadere veldinventarisatie vergen dan wel in hoeverre natuurschade op voorhand kan worden voorkomen.

Leeswijzer

In de rapportage wordt de volgorde van de hierboven aangegeven onderzoeks- en onderbouwingsstappen aangehouden. Waar het voor de betreffende onderbouwing nodig is om informatieve kaders te schetsen, is dat in dit hoofdstuk beknopt aangegeven (zie blz. 4 t/m 9). Daarmee ontstaat de volgende opzet van de rapportage:

- * In hoofdstuk 1 zijn de uitgangssituatie, het voornemen, de hoofdlijnen van de regelgeving, de aanpak van het onderzoek en de opzet van de rapportage aangegeven.
- * In Hoofdstuk 2 wordt op basis van beschikbare verspreidingsgegevens en recente gegevens uit de databank van de NDFF, de literatuurstudie met daaruit voortkomende conclusies uitgevoerd.
- * In hoofdstuk 3 wordt ingegaan op vigerende gebiedsregelgeving (Nbw, PAS en NN) en worden de bevindingen van de ecologische verkenning en van nadere inventarisaties beschreven.
- * In hoofdstuk 4 worden de voor uitvoering relevante conclusies kort samengevat en wordt advies gegeven met betrekking tot mitigerende maatregelen.

Naast de Bijlagen met achterliggende informatie wordt de rapportage beëindigd met lijsten van geraadpleegde literatuur en van gebruikte termen en afkortingen.

2 BRONNENONDERZOEK SOORTEN

Het onderzoek dat in dit hoofdstuk per soortgroep wordt weergegeven omvat de toetsing van de locatie aan bronnen met reeds bestaande inventarisatie- en verspreidingsgegevens. Het is voornamelijk gericht op eventueel terreingebruik door juridisch zwaarder beschermde soorten (Tabel 2 en Tabel 3 AMvB). De gegevens waarop deze toetsing is gebaseerd, omvatten een aanzienlijk groter gebied dan de onderzoeklocaties: naar aanleiding hiervan wordt in hoofdstuk 3 in gezoemd op de nader begrensde werklocatie. De gegevens uit de beschikbare bronnen bieden weliswaar een goede indicatie doch zijn niet geheel compleet en vergen derhalve nog een zekere aanvulling door een habitatbeoordeling op de locatie.

Op basis van het bronnenonderzoek en de habitatbeoordeling wordt vervolgens bepaald welke (zwaarder) beschermde soorten in het werkgebied wellicht kunnen worden verwacht en welke soorten aanvullende veldinventarisatie vergen om vast te stellen of ze alsnog van aanwezigheid kunnen worden uitgesloten, dan wel zullen leiden tot consequenties.

De eventuele *noodzaak* tot nadere inventarisatie wordt afgeleid uit de samenhang tussen beschikbare gegevens (dit hoofdstuk 2), de habitatbeoordeling van het te onderzoeken gebied (zie hoofdstuk 3) en de 'soort' ingreep (§ 1.1).

2.1 Vaatplanten

Beschikbare gegevens

Uit de databank van de NDFF (Quickscanhulp 2015) blijkt dat binnen een straal van 1 km van het plangebied, vijftien zwaarder beschermde plantensoorten zijn geregistreerd. Het betreft alle planten welke ieder een specifiek groeimilieu vergen, te weten:

Bijenorchis, Daslook, Gele helmbloem, Klein glaskruid, Maretak, Rietorchis, Ruig klokje, Schubvaren, Steenanjer, Steenbreekvaren, Tongvaren, Wilde kievitsbloem, Zomer-klokje, Wilde marjolein en Zwartsteel.

Deze planten vergen ieder eigen, specifieke groeiplaatsfactoren.

Voor de meeste van de bovengenoemde planten zijn de locatiecondities niet geschikt, doch enkele van de soorten kunnen hier wellicht toch een groeiplaats vinden.

Conclusie

De planlocatie vergt nadere controle op aanwezigheid van groeiplaatsfactoren die geschikt zijn voor bovengenoemde planten.

2.2 Zoogdieren

Beschikbare gegevens

Uit de databank van de NDFF (Quickscanhulp 2015) blijkt dat binnen een straal van 1 km van de planlocatie, vier juridisch zwaarder beschermde zoogdieren zijn geregistreerd, te weten vleermuizen.

Grondgebonden zoogdieren

Verspreidingsgegevens geven aan dat er in een straal van 1 km géén zwaarder beschermde, grondgebonden soorten zijn geregistreerd (Tabel 2 of 3).

Wel kunnen algemeen voorkomende, beschermde soorten worden verwacht (Tabel 1), soorten die ook in een hoog-stedelijke omgeving kunnen voorkomen zoals Egel, Mol en enkele muizensoorten (Broekhuizen 1992). Afhankelijk van de terreinsituatie kunnen enkele van deze soorten wellicht gebruik maken van het werkgebied.

Vleermuizen

Verspreidingsgegevens geven aan dat binnen een straal van 1 kilometer Gewone dwergvleermuis, Ruige dwergvleermuis, Rosse vleermuis, Gewone grootoorvleermuis en Watervleermuis zijn geregistreerd, naast een nog onbekende myoot.

Vleermuisgebruik kan bestaan uit zowel paarverblijven als kraam-, zomer- en/of winterverblijven. Door sommige soorten worden tevens lineaire structuren (zoals houtsingels, bosranden, watergangen en dijken) gebruikt als geleiding voor vaste vliegroutes.

De bovengenoemde soorten hebben hun verblijfplaatsen in constructieruimten van gebouwen (spouwruimten, kruipruimtes, zolders, pannendaken, betimmeringen) en/of in boomholten (zie ook Limpens 1997).

Van belang daarbij is dat de meeste vleermuissoorten steeds een 'netwerk' van vaste verblijfplaatsen gebruiken waartussen wordt gewisseld, waarbij het gehele netwerk strikt beschermd is (zie ook Soortstandaard, RvON 2014).

Vleermuizen betreffen de zwaarst beschermde categorie fauna van Tabel 3 en tevens van Bijlage IV uit de Habitatrichtlijn.

Conclusie zoogdieren

- * Grondgebonden soorten: juridisch zwaarder beschermde, grondgebonden soorten kunnen op voorhand worden uitgesloten.
Algemeen voorkomende soorten vergen mitigerende maatregelen in het kader van de wettelijke zorgplicht.
- * Vleermuizen: deze vereisen nadere controle op gebruiksmogelijkheden in te slopen bebouwing en te kappen bomen, en zo nodig nader veldonderzoek naar vleermuisgebruik.

2.3 Broedvogels

Beschikbare gegevens

Uit de databank van de NDFF (Quickscanhulp 2015) blijkt dat binnen een straal van 1 kilometer van het plangebied diverse vogels met een jaarrond beschermd nest zijn geregistreerd.

Jaarrond beschermde nesten

Van de bij het NDFF geregistreerde soorten met een jaarrond beschermd nest betreft het voor deze locaties onder meer enkele roofvogels, uilen, Huismus en Gierzwaluw.

Een groot deel van de geregistreerde soorten uit categorie 1 t/m 4 waarvan het nest het jaarrond beschermd is, nestelt in de toppen van hoge/ grote bomen zoals Buizerd en Ransuil, terwijl soorten als Huismus en Gierzwaluw bebouwingsholten als nestplaats gebruiken.

Overige broedvogels

Veelal zijn er in elk soort terrein wel broedende vogels te verwachten (zie ook Hustings 2002), zoals onder de huidige terreincondities zowel vogels in bomen en struiken als watervogels.

Broedende vogels mogen onder géén enkele conditie worden verstoord (zie DR 2009). Onder die voorwaarden is echter voor de meeste broedvogelsoorten géén aanvullende veldinventarisatie vereist: dit is uitsluitend nodig op het moment dat werkzaamheden in het broedseizoen worden uitgevoerd.

Conclusie broedvogels

- * Het werkterrein vergt nadere controle op mogelijke nestelpotenties voor soorten met jaarrond beschermde nesten zoals in, aan of op gebouwen, in boomtoppen en in boomholten.
- * Met betrekking tot overige broedende vogels dienen werkzaamheden die verstorend kunnen zijn, in beginsel *buiten* het broedseizoen plaats te vinden. Potentieel verstorende werkzaamheden tussen ca. begin maart en half augustus vergen kort daaraan voorafgaand veldinspectie op aanwezigheid van broedende vogels, naar aanleiding waarvan voor nestelplekken en/of terreindelen waar niet-vliegvlugge jongen aanwezig zijn, voorzorgsmaatregelen moeten worden getroffen (met werkzaamheden ontzien).

2.4 Amfibieën en reptielen

Beschikbare gegevens

Uit de databank van de NDFF (Quickscanhulp 2015) blijkt dat binnen een straal van 1 km van het plangebied één zwaarder beschermde soort is geregistreerd (zie ook RAVON 51/2013; Creemers 2009).

Amfibieën

In het plangebied kunnen mogelijk ook algemene, eveneens beschermde amfibieën zoals Gewone pad en Bruine kikker worden verwacht. Deze vergen alle toepassing van de wettelijke zorgplicht.

Daarnaast is de Alpenwatersalamander geregistreerd als soort van Tabel 2 Ffw (zie DR 2009). Deze is in beginsel van voortplantingswater afhankelijk, dat in het plangebied ontbreekt.

Reptielen

Deze zijn in de wijde regio niet geregistreerd.

Conclusie amfibieën en reptielen

Zwaarder beschermde amfibieën of reptielen kunnen op voorhand worden uitgesloten.

2.5 Vissen

Er is in het plangebied géén open water betrokken zodat deze soortgroep geen nadere controle vergt.

2.6 Ongewervelde soorten

Bij ongewervelde soorten moet men denken aan vlinders, libellen, sprinkhanen en 'overige ongewervelden' zoals mieren, kevers, weekdieren e.d. Deze groepen kennen eveneens beschermde soorten terwijl voor sommige soorten ook een ontheffingsplicht geldt. Juridisch zwaar beschermd zijn enkele soorten uit de groepen libellen, dagvlinders en 'overige ongewervelde soorten' (waaronder ook waterorganismen).

Beschikbare gegevens

Uit de databank van de NDFF (Quickscanhulp 2015) blijkt dat binnen een straal van 1 km van het plangebied één zwaarder beschermde soort is geregistreerd: de libel Rivierrombout (zie ook Bos 2006). Deze wordt voornamelijk aangetroffen in terreincondities met water en rietkragen, zoals in uiterwaarden.

In het plangebied zijn geen natte terreincondities betrokken.

Conclusie ongewervelden

Zwaarder beschermde soorten uit deze soortgroep kunnen op voorhand worden uitgesloten.

2.7 Conclusies uit beschikbare gegevens

Volgens de databank van NDFF en verspreidings- en/of onderzoeksgegevens kunnen in de regio, in een daarvoor mogelijk geschikte habitat, een aantal juridisch zwaarder beschermde soorten worden verwacht waarvan sommige nadere veldonderzoek vergen in het voor de verschillende soorten juiste inventarisatieseizoen.

Het werkterrein vergt:

- controle op groeiplaatsfactoren voor zwaarder beschermde planten;
- controle op gebruiksmogelijkheden door vleermuizen;
- controle op terreincondities m.b.t. jaarrond beschermde nesten, met name Huismus en Gierzwaluw.

Overige zwaarder beschermde soorten kunnen voor gebruik van de planlocatie als leef- en/of voortplantingsgebied op de voorhand worden uitgesloten.

3 LOCATIEONDERZOEK

3.1 Context vigerende regelgeving gebiedsbescherming

De werklocatie, geheel binnen de bebouwde kom gelegen, maakt géén deel uit van een beschermd natuurgebied.

De dichtstbijzijnde Natura 2000-gebieden liggen op meerdere kilometers afstand van de planlocatie. Het werkgebied met een strikt stedelijk karakter met bebouwing en gecultiveerd plantsoen kan, afgezien van vleermuizen, geen enkele ecologische functie vervullen voor eventuele aangewezen soorten uit Nbw-gebieden.

Voorts betreft de ingreep een transformatie van bedrijventerrein naar woningbouw. Daarbij is met betrekking tot de PAS, géén significante toename van de stikstofuitstoot te verwachten zodat de grenswaarde voor omliggende natura 2000-gebieden niet wordt bereikt.

De werklocatie binnen de bebouwde kom van Rijswijk maakt ook géén deel uit van het Natuurnetwerk Nederland (NN, voorheen de Ecologische Hoofdstructuur en weidevogelgebieden): ook aspecten van provinciale gebiedsbescherming zijn dus niet van toepassing.

3.2 Locatieverkenning

De eerste verkenning heeft plaatsgevonden in oktober 2014.

Het plangebied omvat drie woonblokken en een schoolgebouw, groenvoorzieningen met bomen en parkeervoorzieningen.

De woonblokken bestaan uit deels ruim drie en deels ruim vier woonlagen met balkons, een pannendak met zolderruimte en een overstekende dakrand met goot.

Op regelmatige afstanden zijn schoorstenen aanwezig (zie foto's 2 t/m 4).

Het schoolgebouw bestaat deels uit twee bouwlagen en deels uit één bouwlaag, met eveneens een pannendak met zolderruimte en een overstekende dakrand met goot. Bij de school is een vrijstaande schoorsteen aanwezig (zie foto's 6 en 7).

Er staan vrij veel grote bomen in het plangebied, waaronder één heel grote Italiaanse populier (zie foto 4).

Foto 1, vier bouwlagen: Generaal Vetterstraat

Foto 2, drie bouwlagen en ook de schoorstenen zijn zichtbaar, Karel Doormanlaan

Foto 3, groenvoorzieningen met bomen

Foto 4, grote populier hoek Ingenieur van Kollumlaan en Generaal Vetterstraat

Foto 5, forse houtopstanden rond schoolgebouw

Foto 6, schoolgebouw Stanislas College, entree

Foto 7, detail entree met dakopbouw, overstek en schoorsteen

3.3 Bevindingen habitatbeoordeling

Vaatplanten

Het onderzoekgebied is gecontroleerd op groeiplaatsomstandigheden voor zwaarder beschermde plantensoorten. Het gebiedskarakter kan worden omschreven als sterk ruderaal zonder enig spontane natuurlijke begroeiing, dus zonder geschikte groeiplaatscondities voor beschermde planten.

Voorts zijn alle muren gecontroleerd: er werden geen varens of Klein glaskruid aangetroffen.

Grondgebonden zoogdieren

Volgens de data van NDFF (Quickscanhulp 2015) zijn in de bredere regio géén zwaarder beschermde grondgebonden zoogdieren geregistreerd, en deze zijn volgens verspreidingsgegevens ook niet te verwachten (zie § 2.4).

Vleermuizen

Er zijn diverse habitatcondities welke vleermuisgebruik mogelijk maken, voornamelijk voor dwergvleermuizen: dit vergt nadere veldinventarisatie (zie § 3.5).

Jaarrond beschermde nesten

De te slopen bebouwing biedt potenties voor gebruik door Huismus en Gierzwaluw: dit vergt nadere inventarisatie (zie ook § 2.3).

Voorts zijn in de bomen geen jaarrond beschermde nesten aangetroffen en zijn er voor overige soorten met jaarrond beschermde nesten geen geschikte nestellocaties.

Overige broedvogels

Er zijn in het werkgebied ook nog condities aanwezig voor het broeden van algemeen voorkomende broedvogels in bomen, in struiken en op daken. Broedgevallen van algemeen voorkomende vogels mogen tijdens het nestgebruik niet worden verstoord.

Amfibieën en reptielen

De werklocatie is beoordeeld op mogelijkheden voor gebruik voor voortplanting of landhabitat van Rugstreeppad. Een geschikte voortplantingshabitat voor Alpenwatersalamander of andere soorten is op het terrein en in de omgeving niet aanwezig, terwijl het terrein ongeschikt is voor gebruik als landhabitat vanwege de onbereikbaarheid (uitsluitend via omringende straten met verharding, dus 'kansloos').

Volgens de data van NDFF (Quickscanhulp 2015) zijn voorts in de regio geen reptielen of andere zwaarder beschermde amfibieën geregistreerd, wat ook blijkt uit verspreidingsgegevens (zie § 2.4).

Vissen en andere waterorganismen

Er is in het werkgebied geen open water aanwezig, zodat deze soorten op voorhand kunnen worden uitgesloten.

Overige ongewervelde soorten

Er is voor deze soortgroepen geheel geen geschikt leefgebied aanwezig, wat wordt bevestigd door de gegevens van de databank en ook blijkt uit verspreidingsgegevens (zie § 2.6).

Samenvatting nodige inventarisaties en uitsluitingen

Nodige inventarisaties:

- * vleermuisgebruik (naar verwachting uitsluitend dwergvleermuizen);
- * jaarrond beschermde nesten (Huismus en Gierzwaluw).

Uitsluitingen:

Mede op basis van de verspreidingsgegevens (hoofdstuk 2) en de uit te voeren werkzaamheden (§ 1.1) kunnen de volgende zwaarder beschermde soorten/ soortgroepen, op basis van de nadere beoordeling van de veldsituatie (expert-judgement) op voorhand worden uitgesloten:

- * vaatplanten
- * grondgebonden zoogdieren
- * overige jaarrond beschermde nesten (in bomen)
- * reptielen en zwaarder beschermde amfibieën
- * vissen en overige ongewervelde soorten.

3.4 Aanpak vereiste veldinventarisaties

Uitgangspunten veldinventarisaties

Deze vinden plaats volgens de richtlijnen die daartoe door het bevoegde gezag worden aangegeven, te weten voor vleermuisonderzoek in het 'Vleermuisprotocol' van het GAN (Gegevens Autoriteit Nederland) en voor andere soorten in de, voor zover beschikbaar, 'Soortenstandaards' van de Rijksdienst voor Ondernemend Nederland (RvON, voorheen Dienst Regelingen), of bij het ontbreken daarvan, inventarisatiehandleidingen van PGO's (zie 'gebruikte termen en afkortingen').

Onderzoek naar jaarrond beschermde nesten

In bomen:

Daartoe zijn eerst visueel, met behulp van verrekijker, alle boomtoppen zorgvuldig gecontroleerd op aanwezigheid van nesten welke duiden op dergelijk gebruik.

Vervolgens is tijdens en aansluitend op het vleermuisonderzoek gespeurd naar aanwezigheid van vogelsoorten zoals Buizerd, Sperwer, Ransuil e.d., en eventueel territoriaal gedrag, territoriale roepen van ouderdieren of roepende jonge vogels, naar aanleiding waarvan wordt gespeurd naar het eventueel aanwezige, jaarrond beschermde nest.

Huismus

In de periode van 1 april tot 15 mei is er tijdens twee gerichte veldbezoeken gespeurd naar huismussen met broed-indicatief gedrag (zingende mannetjes, balts, paring, nestbouw/ nestbezoek e.d.), met een tussenperiode van minimaal 10 dagen. Het onderzoek vond zoals vereist in de Soortstandaard, plaats tussen 2 uur na zonsopkomst en 2 uur voor zonsondergang.

Gierzwaluw

In de periode van 1 juni tot 15 juli is er tijdens drie gerichte veldbezoeken gespeurd naar gierzwaluwen met broed-indicatief gedrag (in- en uitvliegen, bouncen e.d.), met een tussenperiode van minimaal 10 dagen. Het onderzoek vond zoals vereist in de Soortstandaard, plaats tussen 21.00 en 22.30 uur.

Onderzoek naar vleermuisgebruik

De inventarisatiecriteria hiertoe zijn aangegeven in het vleermuisprotocol van het GAN (Gegevens Autoriteit Nederland: GAN 2013). Daartoe is het onderzoekgebied tijdens onderzoeksperioden steeds snel doorkruist met de fiets en is gebruik gemaakt van detectie apparatuur voor vleermuizen.

Mogelijk aanwezig gebruik door dwergvleermuizen kan bestaan uit kraam-, zomer- en paarverblijven in grote bomen en gebouwen, en vaste vliegroutes langs lineaire (begroeiings-) structuren.

Het onderzoek omvat de volgende onderdelen:

- a) In de periode vanaf half mei tot eind juni 2x een nachtonderzoek met tenminste 3 weken ertussen, om mogelijk gebruik als kraam- of zomerverblijf uit te kunnen sluiten terwijl tevens gebruik op vliegroutes wordt gedetecteerd.
- b) Vervolgens in de periode tussen half augustus en eind september wederom 2x een nachtonderzoek met tenminste 3 weken ertussen, om mogelijk gebruik als paarverblijf uit te kunnen sluiten.
- c) Indien gebruik als kraamverblijf wordt vastgesteld, vergt dat nog een extra onderzoeksnacht in juli om a.d.h.v. het vleermuisgedrag vast te stellen of er ook gebruik als winterverblijf in het geding is.

3.5 Aanvullend veldonderzoek

3.5.1 Onderzoek naar nestelplaatsen van Huismus

Dit heeft plaatsgevonden in de ochtenduren van 4 april en 13 mei 2015.

Conditie:

4 april: 5°C, windkracht 3, 3/8 bewolking, droog.

13 mei: 10°C, windkracht 2, 0/8 bewolking, droog.

Tijdens beide ochtendbezoeken zijn op of bij de te onderzoeken gebouwen geen huismussen waargenomen, noch in de omgeving ervan.

Het voorkomen van huismusnesten aan te slopen bebouwing kan daarom uitgesloten worden.

Wel werden gedragsindicaties van broedende kauwtjes, mezen, spreeuwen en Zilvermeeuw bij de bebouwing waargenomen, maar ook andere algemene broedvogels zijn niet uitgesloten.

3.5.2 Onderzoek naar nestelplaatsen van Gierzwaluw

Dit heeft plaatsgevonden in de avonden van 11 juni, 22 juni en 9 juli 2015.

Conditie:

11 juni: 20°C, windkracht 3, 8/8 bewolking, droog.

22 juni: 17°C, windkracht 3, 6/8 bewolking, droog.

9 juli: 15°C, windkracht 1, 1/8 bewolking, droog.

Bij en rond het plangebied zijn géén gierzwaluwen aangetroffen, wel op grotere afstand maar geheel zonder binding aan de thans te slopen bebouwing.

3.5.3 Onderzoek naar kraam- en zomerverblijven van dwergvleermuizen

Dit onderzoekonderdeel, gericht op gebruik van gebouwen en bomen als kraam-, zomer- (of winter-) verblijf en eventuele vaste vliegroutes, is uitgevoerd in juni-juli 2015.

Veldbezoek avond van 11 juni 2015

- * zonsondergang 22:00 uur;
- * veldinventarisatie vanaf 22:00 uur;
- * weercondities, 20°C, windkracht 3, 8/8 bewolking, droog.

Om 22:19 en 22:26 uur vloog beide keren een Rosse vleermuis over, zonder binding aan het plangebied.

Om 22:25 uur werd voor de voorgevel van de woningen aan de Karel Doormanlaan de eerste Gewone dwergvleermuis foeragerend waargenomen, 25 minuten na verondersteld uitvliegen. Om 22:29 uur waren dat er twee, om 22:38 uur drie.

Om 22:55 uur foerageren zowel een gewone als een Ruige dwergvleermuis boven het grasveldje bij het schoolplein.

Tussen 23:00 en 24:00 uur nog op beide plaatsen 1x een Gewone dwergvleermuis zien foerageren.

Veldbezoek late nacht/ vroege ochtend van 12 juni 2015

- * zonsopkomst 05:20 uur;
- * veldinventarisatie vanaf 03:45 uur;
- * weercondities, 16°C, windkracht 1(-3), 0/8 bewolking, droog.

Om 04:05 uur weer de eerste gewone dwergvleermuis foeragerend aangetroffen langs de voorgevel van de Karel Doormanlaan, evenals om 04:24 uur.

Om 04:20, 04:25, 04:51 en 05:02 uur vliegt alle keren een Rosse vleermuis hoog over, terwijl om 04:25 een Rosse vleermuis even in de buurt rondvliegt.

Om 04:37 vliegt een Gewone dwergvleermuis aan en door vanuit het noorden, doch zonder gebiedsbinding.

Tussen 04:41 en 05:01 uur foerageert een gewone dwergvleermuis boven het grasveldje bij het schoolplein.

Vanaf 05:03 uur geen vleermuizen meer.

Veldbezoek avond van 9 juli 2015

- * zonsondergang 22:00 uur;
- * veldinventarisatie vanaf 22:00 uur;
- * weercondities, 15°C, windkracht 1, 1/8 bewolking, droog.

Om 22:19 uur vliegt weer een Rosse vleermuis hoog over en is de eerste gewone dwergvleermuis aan het foerageren langs de voorgevel in de Karel Doormanlaan, 19 minuten na verondersteld uitvliegen.

Vanaf 22:25 uur wordt bij ieder bezoek Karel Doormanlaan en schoolplein wel een foeragerende Gewone dwergvleermuis vastgesteld.

Veldbezoek late nacht/ vroege ochtend van 10 juli 2015

- * zonsopkomst 05:32 uur;
- * veldinventarisatie vanaf 04:00 uur;
- * weercondities, 8°C, windkracht 1, 0/8 bewolking, droog

Tussen 04:01 en 04:50 uur slechts één foeragerende Gewone dwergvleermuis aangetroffen langs de voorgevel van de Karel Doormanlaan, verder geen vleermuizen meer.

Conclusies onderzoek voorjaar en zomer 2015

Jaarrond beschermde nesten: er zijn in het werkgebied zelf geen nestelende mussen of gierzwaluwen aangetroffen, evenmin als nesten van roofvogels of uilen in de bomen.

Vleermuizen: er zijn in de te slopen panden géén zomer- of kraamverblijven van dwergvleermuizen aangetroffen, evenmin als vliegroutes. Van Rosse vleermuis is een kennelijke vliegroute hoog over het gebied waargenomen, zonder gebiedsbinding ter plaatse.

Voorts foerageren regelmatig één of enkele gewone dwergvleermuizen in het plan-gebied, evenals een enkele Ruige dwergvleermuis: voor foerageren zijn echter voldoende alternatieven in de wijde omgeving aanwezig.

3.5.4 Onderzoek naar paarverblijven van dwergvleermuizen

Veldbezoek nacht van 23 augustus 2015

- * zonsondergang 20:49 uur
- * veldinventarisatie vanaf 00:35 uur
- * weercondities, 18°C, windkracht 2, 0/8 bewolking, droog

Bij de eiken voor het schoolgebouw aan de Karel Doormanlaan vliegen regelmatig gewone dwergvleermuizen rond, waarbij tijdens het vliegen soms 'paarroepen' ('social calls') worden geuit, doch (nog) niet erg actief roepend. Dit kan duiden op een paarterritorium.

Veldbezoek nacht van 12 september 2015

- * zonsondergang 20:05 uur
- * veldinventarisatie vanaf 00:05 uur
- * weercondities, 14°C, windkracht 1, 0/8 bewolking, droog

Op twee plaatsen aan de school is voortdurend de paarroep van een Ruige dwergvleermuis te horen, duidend op 2 paarplaatsen van 2 verschillende mannetjesdieren. Er kon wel 'ongeveer' worden getraceerd waar het geluid vandaan kwam (zie figuur 3 onder en foto's 8+9 volgende bladzijden), maar de preciese toegangslocatie kon niet worden vastgesteld: de dieren zitten 'binnen' te roepen, men moet ongeveer de plek traceren en dan visueel een 'geschikte' verblijfstoegang vaststellen, wat niet altijd 'exact' lukt vanwege de geringe dimensies (1.6 mm is al genoeg . .).

Figuur 3, locaties paarverblijf

Foto 8, paarplaats in de voorgevel van het schoolgebouw, waarschijnlijk in de kast van de zonwering

Foto 9, paarplaats in de zijgevel van het schoolgebouw, in de kast van de zonwering (pijl), in de spouw daar vlak bij (via een open stootvoeg) of in een gat in de dakgoot

Bij een noordoostelijk gelegen blok aan de Karel Doormanlaan is éénmaal een roepende Gewone dwergvleermuis vastgesteld, maar er is geen aanleiding voor een paarverblijf in het plangebied. Ook ten zuidwesten van de school, buiten het plangebied, is ook af en toe een roepende Gewone dwergvleermuis vastgesteld, waarvan het paarverblijf evenmin binnen het plangebied aanwezig is.

Conclusies vleermuisonderzoek najaar 2015

In het schoolgebouw zijn twee paarplaatsen van Ruige dwergvleermuis aanwezig, één in de voorgevel en één in de zijgevel.

4 SAMENVATTENDE EINDCONCLUSIES

In samenhang tussen literatuuronderzoek, veldverkenning, habitatbeoordeling en veldonderzoek kunnen de volgende conclusies worden getrokken:

1) Vigerende regelgeving gebiedsbescherming

Op de planlocaties is géén regelgeving met betrekking tot de Nbw of provinciale regelgeving van toepassing.

Bovendien is met betrekking tot de PAS ten aanzien van N 2000-gebieden in de regio, geen significante toename van de stikstofuitstoot te verwachten (zie § 3.1).

2) Conclusie vleermuisgebruik

Er zijn in de te slopen bebouwing geen kraam- of zomerverblijven aangetroffen (zie § 3.5.3), terwijl ook geen vliegroutes zijn vastgesteld, zodat mogelijke effecten hiérop kunnen worden uitgesloten.

Er zijn op de locatie slechts beperkt foeragerende dwergvleermuizen aangetroffen.

Vastgestelde paarverblijven:

Wél zijn er in de gevels van het schoolgebouw, twee paarverblijven aangetroffen van Ruige dwergvleermuis (zie § 3.5.4 blz.21 e.v.): hiervoor is ontheffing en compensatie gewenst voordat de school kan worden gesloopt.

3) Jaarrond beschermde nesten en overige broedvogels

Naar aanleiding van nader veldonderzoek zijn géén nestelende soorten uit deze categorie aangetroffen (zie § 3.5.1 en 3.5.2): deze kunnen dus worden uitgesloten.

Wel zijn er broedgevallen van algemene broedvogels aan/ op de bebouwing te verwachten: deze mogen tijdens het broeden niet worden verstoord.

4) Overige zwaarder beschermde soorten

Alle andere zwaarder beschermde soorten (Tabel 2 en 3 Ffw) kunnen op basis van de veldverkenning (planten en jaarrond beschermde nesten in bomen) en de habitatbeoordeling (overige soorten), worden uitgesloten.

5) Algemene soorten

Er zijn gezien de habitatcondities ook weinig algemene diersoorten te verwachten. Voor deze soorten van Tabel 1 AmvB geldt een algemene, landelijke vrijstelling met betrekking tot de Flora- en faunawet waarmee voor deze soorten geen ontheffing vereist is. Men dient bij uit te voeren werkzaamheden wel de wettelijke zorgplicht in acht te nemen (zie Bijlage 1/ blz.26-27).

6) Ontheffing en haalbaarheid van het plan

Vanwege de aangetroffen paarverblijven van Ruige dwergvleermuis (zie punt 2) vergt de sloop van het schoolgebouw daaraan voorafgaand, aanvraag van ontheffing en uitvoering van de ontheffingsvoorwaarden.

Het verkrijgen van ontheffing is afhankelijk van een wettelijk belang dat ook in de Habitatrichtlijn is opgenomen, in dit geval een '*dwingende reden van groot openbaar belang*' (zie blz.4). Daarvan afhankelijk, staat de haalbaarheid van het plan in beginsel ter discussie (zie Bijlage 1/ blz.31-32):

- a) Indien het genoemde wettelijke belang van toepassing blijkt, wordt voldaan aan de vereisten daartoe in het kader van de Habitatrichtlijn en is de haalbaarheid van het plan dan niet in het geding. Aan de ontheffing worden dan echter wél mitigerende en compenserende voorwaarden gesteld, waaronder integratie in de bebouwing van vervangende verblijfsmogelijkheden (zie Soortstandaards vleermuizen, DR 2014) en ter overbrugging, het aanbrengen van tijdelijke vleermuisverblijven (kasten) aan gevels binnen een afstand van uiterlijk 200 meter.
- b) Indien blijkt dat bovengenoemd belang niét afdoende kan worden onderbouwd, dan is de haalbaarheid van het plan nadrukkelijk wél in het geding omdat dan in beginsel géén ontheffing kan worden verkregen.

7) Aanvraag van ontheffing

De procedure van aanvraag neemt ca. 4 maanden in beslag. Bovendien moet bij de aanvraag worden aangegeven waar en hoe de vervangende en definitieve verblijven te realiseren.

De tijdelijke vervangende verblijven dienen eerst vanaf 6 maanden *vóór de start van het volgende paarseizoen* (half augustus) te 'hangen', voordat met slopen van de school mag worden gestart: de tijdelijke verblijven dienen dus vóór half februari te worden opgehangen.

Uitgangspunt is echter dat er al tijdelijke vervangende verblijven in de omgeving *zijn* opgehangen die er ook al langere tijd hangen: deze moeten goed worden gelokaliseerd.

Onder deze voorwaarde kunnen na ontvangst van de ontheffing, de verblijven aan de school onbruikbaar worden gemaakt en kan de school worden gesloopt.

BIJLAGE 1 - RELEVANTE ASPECTEN VAN DE REGELGEVING

I Inleiding

Wetgeving

De regelgeving met betrekking tot natuur kent twee typen bescherming: 'soortbescherming' en 'gebiedsbescherming'.

De Flora- en faunawet (Ffw) is geheel gericht op soortbescherming, dat wil zeggen bescherming van afzonderlijke soorten planten en dieren.

Bovendien is deze wet gericht op de intrinsieke waarde van het dier, dat onder meer wil zeggen dat de bescherming eveneens is gericht op elk individueel dier.

Gebiedsbescherming is vastgelegd in de Natuurbeschermingswet (Nbw 1998), en in relatie daarmee de Programmatische Aanpak Stikstof (PAS).

Dit is gericht op specifieke aspecten van specifiek aangewezen gebieden, zoals speciale beschermingszones in het kader van de Vogel- of Habitatrichtlijn (resp. REG 1979 en REG 1992/1997). De gebiedsbescherming staat *náást* de Ffw: de regels van wet-ten sluiten elkaar dus niet uit doch vullen elkaar aan (zie ook wetgeving blz.35).

Provinciaal natuurbeleid

Daarnaast hebben ook provinciale besturen een 'eigen' natuurbeleid, in aanvulling op de wetgeving. Daarin wordt in sommige provincies ook een onderscheid gemaakt in gebieds- en soortbescherming: de gebiedsbescherming wordt geregeld via het Streekplan terwijl de soortbescherming via andere wegen in de ruimtelijke ordening kan worden geregeld (zie ook provinciale regelgeving blz.35).

II Verbodsbepalingen Flora- en faunawet

Met betrekking tot aanwezige en te verwachten, door de Flora- en faunawet beschermde soorten in het projectgebied gelden de volgende algemene verbodsbepalingen:

Artikel 8 Ffw

Het is verboden planten, behorende tot een beschermde inheemse plantensoort, . . . te vernielen, te beschadigen, te ontwortelen of op enigerlei andere wijze van hun groeiplaats te verwijderen.

Artikel 9 Ffw

Het is verboden dieren, behorende tot een beschermde inheemse diersoort, te doden, te verwonden, te vangen, te bemachtigen of met het oog daarop op te sporen.

N.B.1 hieronder valt ook het 'per ongeluk' doden zonder afdoende voorzorgen te hebben genomen;

N.B.2 het uit beschermingsoverwegingen preventief wegvangen en verplaatsen van dieren en ontwikkelingsstadia daarvan dient te geschieden door een 'ter zake kundige' (zie lijst gebruikte termen). Onder bepaalde condities is daarvoor géén extra projectonthefing (meer) nodig.

Dit geldt níét voor het wegvangen en verplaatsen van vleermuizen, muizen en vogels: dat is uitdrukkelijk verboden, hiervoor wordt ook géén ontheffing verstrekt.

Voor het vangen van dieren vanwege onderzoek geldt een aparte regeling.

Artikel 10 Ffw

Het is verboden dieren, behorende tot een beschermde inheemse diersoort, opzettelijk te verontrusten.

N.B. hiermee wordt bedoeld het verontrusten met de intentie de soort te verstoren zonder maatregelen om het verontrusten te voorkomen, dan wel het bouwrijp maken van een terrein juist op het moment dat vogels zich er aan het vestigen zijn om te gaan broeden: dergelijk opzettelijk verontrusten valt niet onder de Gedrags-code terwijl hiervoor in het kader van art. 75C ook géén ontheffing wordt verleend.

Artikel 11 Ffw

Het is verboden nesten, hollen of andere voortplantings- of vaste rust- of verblijfplaatsen van dieren, behorende tot een beschermde inheemse diersoort, te beschadigen, te vernielen, uit te halen, weg te nemen of te verstoren.

N.B. 'Vaste verblijfplaatsen':

Met betrekking tot vleermuizen dienen naast jaarlijks in gebruik zijnde vaste zomer-verblijven (kolonies), paarplaatsen en winterverblijven, ook structureel gebruikte, vaste vlieg- en trekroutes te worden geïnterpreteerd als 'vaste verblijfplaatsen' zoals bedoeld in art. 11 (DLG 2006).

Dit geldt ook voor jaarrond beschermde nesten en 'vaste verblijfplaatsen' van andere dieren zoals een vaste voortplantingslocatie van rugstreeppadden, broei-hopen van ringslangen e.d.

Artikel 12 Ffw

Het is verboden eieren van dieren, behorende tot een beschermde inheemse diersoort, te zoeken, te rapen, uit het nest te nemen, te beschadigen of te vernielen.

N.B. Dit betreft, behalve vogels, ook eieren van beschermde amfibieën, reptielen, vissen en insecten. Indien bijvoorbeeld dergelijke eieren van een ontheffingsplichtige soort worden bedreigd vereist dit ook aanvraag van ontheffing (DLG 2006). Met betrekking tot eieren van beschermde diersoorten die niét ontheffingsplichtig zijn, geldt de wettelijke zorgplicht (zie hierna bij artikel 2).

Artikel 13 Ffw

Het is verboden:

a. planten . . enz., of dieren dan wel eieren, nesten of . . enz., behorende tot een beschermde . . enz. . . diersoort . . enz. te vervoeren . . enz. of onder zich te hebben.

N.B. bij dit artikel gaat het om het verplaatsen van (eieren, nesten, individuen van) bedreigde dieren, eieren, planten enz. onder afwijkende condities, dus niet van-wege beschermingsmotieven bij uitvoering van werkzaamheden (vgl. artikel 9): hiertoe geldt een aparte regeling.

Artikel 2 Ffw - algemene zorgplicht

Naast de hiervoor aangegeven verbodsartikelen geldt in alle situaties een wettelijke zorgplicht. Deze houdt in dat:

'eenieder die weet of redelijkerwijs kan vermoeden dat door zijn handelen ('de ingreep') of zijn nalaten (*mitigerende maatregelen*) nadelige gevolgen voor planten of dieren kunnen worden veroorzaakt, is verplicht dergelijk handelen achterwege te laten voor zover dat in redelijkheid kan worden gevergd, dan wel alle (*mitigerende en/of preventieve*) maatregelen te nemen die redelijkerwijs van hem kunnen worden gevergd ten einde die gevolgen te voorkómen of, voor zover deze (*met maatregelen*) niét kunnen worden voorkomen, deze zoveel mogelijk te beperken of ongedaan te maken'.

N.B. dit betekent dat elke ruimtelijke ingreep natuuronderzoek vergt dat als bewijslast wordt vastgelegd in een rapportage ('Natuurtoets' dan wel 'Quick-Scan'). Daarin dienen de zeker te verwachten en de met veldonderzoek aangetroffen soorten planten en dieren te worden getoetst aan de wettelijke regelgeving ('lichte' en 'uitgebreide' toets).

Tevens worden hierin de mitigerende en/of preventieve maatregelen aangegeven welke er zorg voor dragen dat er aan de zorgplicht wordt voldaan.

III Vrijstelling en ontheffing verbodsartikelen

III.1 Strekking vrijstelling en ontheffing

Een 'vrijstelling' is een algemeen geldende uitzondering op een wettelijk verbod (LNV 2005): dit kan een landelijke vrijstelling betreffen of één op basis van een Gedrags-code. Een vrijstelling vergt géén aanvraagprocedure.

Een 'ontheffing' is een besluit waarbij in een individueel concreet geval een uitzondering op een wettelijk verbod wordt gemaakt. Deze ontheffing dient per individueel project te worden aangevraagd en betreft zowel individuele soorten als vaste verblijf-plaatsen (waaronder ook vaste vliegroutes van vleermuizen).

De regelgeving met betrekking tot vrijstelling en ontheffing is nader geregeld in de Algemene Maatregel van Bestuur (AMvB) met betrekking tot art. 75 C van de Ffw (Staatsblad 2004/501; LNV 2005).

In de afweging tussen 'vrijstelling of ontheffing' staan in de van toepassing zijnde criteria enkele cruciale begrippen centraal: '*bestendig*', '*zorgvuldig handelen*', '*wezenlijke invloed*' en '*significant effect*', naast soortlijsten met betrekking tot specifieke regelgeving (tabellen 1, 2 en 3 AMvB). Dit is inhoudelijk toegelicht in de brochure 'Buiten aan het werk' (LNV 2005, zie ook DLG 2006).

De toepassing van een vrijstelling of ontheffing is nader genuanceerd met wettelijke 'belangen', soortlijsten (zie hieronder) en vogelcategorieën (zie blz.30).

Indien vaste verblijf- of groeiplaatsen van een soort van Tabel 2 of 3 in het geding is, is er altijd een ontheffing vereist.

III.2 Soorttabellen (AMvB art. 75), vrijstelling en ontheffing

De algemene landelijke vrijstelling met betrekking tot beschermde planten en dieren, geldt uitsluitend voor de soorten die zijn opgenomen in Tabel 1 AMvB. Voorts is er nog een aanvullende vrijstelling voor soorten die zijn opgenomen in Tabel 2 en Tabel 3 AMvB indien werkzaamheden kunnen plaatsvinden onder een specifiek opgestelde Gedrags-code (zie verder blz.33).

III.3 Wettelijke belangen

Daarnaast is voor ruimtelijke ingrepen, *onder nadere condities*, een ontheffingsregeling van toepassing op een aantal andere wettelijke belangen te weten:

1. Bescherming van flora en fauna (belang b/ Bijlage 1 AMvB, Habitat- en Vogelrichtlijn);
2. Veiligheid van het luchtverkeer (belang c/ Vogelrichtlijn);
3. Volksgezondheid of openbare veiligheid (belang d/ Bijlage 1 AMvB, Habitat- en Vogelrichtlijn);
4. Dwingende reden van groot openbaar belang met inbegrip van redenen van sociale of economische aard en voor het milieu wezenlijk gunstige effecten (belang e/ Bijlage 1 AMvB, Habitatrichtlijn);
5. Bestendig beheer en onderhoud enz. (belang h);
6. Bestendig gebruik (belang i);
7. Ruimtelijke inrichting of ontwikkeling (belang j).

Hierin bestaat tevens een nader onderscheid tussen de eerstgenoemde 4 belangen en het laatstgenoemde belang dat méér strikte beperkingen kent (zie ook 'wettelijke belangen en Tabel 3 AMvB' blz.31).

Dwingende reden van groot openbaar belang

Waar bij het meer algemeen van toepassing zijnde belang '*ruimtelijke inrichting of ontwikkeling*' bij juridisch zwaarder beschermde soorten striktere beperkingen bestaan (deels het *niét* kunnen verkrijgen van een ontheffing) kan een 'groot openbaar belang' uitkomst bieden.

Een 'groot openbaar belang' heeft betrekking op activiteiten die van algemeen, breed maatschappelijk belang zijn. Het moet gaan om openbare belangen, dus niet om activiteiten die enkel ten goede komen aan een particulier, aan enkelen of aan een beperkte regio.

Daarnaast moet het openbaar belang 'van groter gewicht' zijn; dat zal in de meeste gevallen alleen zo zijn als het een lange termijn betreft. Oplossingen voor de korte termijn worden *niét* aangemerkt als 'dwingende reden van groot openbaar belang'. Een financieel goedkopere oplossing, terwijl ook andere oplossingen reëel zijn, is niet voldoende om een dwingende reden van groot openbaar belang aan te nemen.

Voor de onderbouwing van een groot openbaar belang kan men denken aan de van toepassing zijnde onderdelen/bladzijden van door de overheid vastgestelde ruimtelijke plannen die het project betreffen. Een voorbeeld is een structuurvisie.

Hierna wordt naar aanleiding van de verschillende belangen en op basis van de drie onderscheiden soortlijsten (tabellen AMvB art. 75 Ffw), de nadere nuancering beschreven waarbij die drie tabellen kort zijn gekenschetst.

III.4 Tabel 1 AMvB

Deze omvat een categorie soorten waarvoor een algemene landelijke vrijstelling geldt voor art. 8 t/m 12 van de Ffw: dit betreft beschermde soorten die in Nederland algemeen voorkomen. Aan die vrijstelling zijn géén voorwaarden verbonden anders dan de wettelijke zorgplicht (zie vorige bladzijde). Deze soorten vergen een zoge-naamde 'lichte toets' welke aantoont dat de werkzaamheden het voortbestaan van de betreffende soorten niet in gevaar brengen.

III.5 Tabel 2 AMvB

Toetsingscriteria

Deze Tabel 2 omvat een lijst met 'overige soorten' (waaronder bijvoorbeeld alle broedvogels en veel beschermde planten). Indien uit die tabel één of meerdere soorten worden aangetroffen welke door de werkzaamheden worden verstoord en/of bedreigd, vergt dat *aanvraag van ontheffing* met in de meeste gevallen eveneens een '*lichte toets*' (zie echter uitzondering hieronder bij broedende vogels).

Soorten van Tabel 2 die door een projectvoornemen schade ondervinden dienen te worden getoetst aan de *landelijke* gunstige staat van instandhouding, wat wil zeggen in hoeverre het voortbestaan van de landelijke populatie wellicht afhankelijk is van het voortbestaan van de onderhavig aangetroffen, lokale populatie.

In de ontheffingsaanvraag dient daarbij te worden aangegeven op welke wijze wordt bereikt dat bedreiging van individuen en verstoring *zoveel mogelijk* wordt voorkomen en in welke mate de functionaliteit van de vaste voortplantings-, rust- en/of verblijfplaats door de activiteiten wordt aangetast, dan wel, op welke wijze die functionaliteit kan worden gegarandeerd (zie Bijlage 3).

Indien wordt uitgegaan van een door de Minister goedgekeurde gedragscode geldt voor deze categorie van Tabel 2 AMvB, onafhankelijk van het wettelijk 'belang' waar-onder de ingreep valt, echter een vrijstelling voor art. 8 t/m 12 van de Ffw zodat formeel geen aanvraagprocedure voor ontheffing nodig is (zie verder onder 'Gedragscode' blz.33).

Uitzonderingsgevallen

Indien zowel de lokale als de landelijke populatie in het geding is, waarvoor vermelding op de Rode Lijst een indicatie vormt (zoals Waterspitsmuis), vergt de soort echter een 'uitgebreide toets' (zie ook Soortendatabase website Ministerie): dan dient te worden aangegeven op welke wijze wordt bereikt dat bedreiging van individuen en verstoring strikt worden voorkomen.

Uitzonderingspositie broedende vogels

Vogels zijn, alhoewel opgenomen in Tabel 2, volgens de Vogelrichtlijn gelijkgesteld met Tabel 3 AMvB (zie DR 2009).

Er worden 2 groepen onderscheiden:

- algemene broedvogels
- vogels met jaarrond beschermde nesten (zie 'aangepaste lijst', DR 2009).

Deze groepen vergen bij dreigende verstoring van broedgevallen, een '*uitgebreide toets*' (zie volgende bladzijde). Echter voor alle broedende vogels wordt in beginsel *tijdens* het broeden *geén* ontheffing verleend. Met betrekking tot het broedseizoen is in dat kader in de Flora- en faunawet ook *geén standaardbroedperiode* aangegeven. Van belang is of een broedgeval aanwezig is, ongeacht de periode. Voor broedende vogels geldt de algemene Gedragscode (zorgvuldig bosbeheer, zie Vogelbescherming 2004) dat deze, zolang ze broeden, *onder géén enkele conditie* mogen worden verstoord (zie ook REG 1979). In principe dient dus het broedseizoen met mogelijk verstorende werkzaamheden te worden ontzien, zoals sloop-, bouw-, grond-, bagger-, onderhouds- en/of andere mogelijk verstorende werkzaamheden op korte afstand van nesten.

Broedgevallen van de meeste broedvogels kunnen slechts tijdens het broeden worden geïnventariseerd omdat ze steeds een nest op een nieuwe locatie (kunnen) maken.

Vogelcategorieën met jaarrond beschermde nesten ('aangepaste lijst')

Vogels worden in de regelgeving onderscheiden in groepen (DR 2009/'aangepaste lijst'):

- a) Algemene broedvogels: een groep waarvan de bescherming zich grotendeels beperkt tot *strikt* het broeden;
- b) Categorie 5 (DR 2009): een groep vogels waarvan de nesten het jaar rond (of jaarlijks opnieuw) worden gebruikt en er *slechts in bijzondere gevallen* beperkingen bestaan, met name '*als zwaarwegende feiten of ecologische omstandigheden dat rechtvaardigen*', bijvoorbeeld wanneer er voor deze soorten in de omgeving geen geschikte alternatieven zijn om te nestelen.
- c) Categorie 1 t/m 4: een nader omschreven groep waarvan de nesten het jaar rond *strikt* beschermd zijn en ook de nesten zelf dus *niet* mogen worden beschadigd of verwijderd, óók niet *buiten* het broedseizoen (waaronder bijvoorbeeld Huismus, Gierzwaluw maar ook uilen, roofvogels en kolonievogels).

Wettelijke belangen bij broedvogels m.b.t. ontheffing

Er is in de broedperiode voor broedvogels slechts ontheffing mogelijk indien er zwaarwegende maatschappelijke termen aanwezig zijn die ontheffing voor verstoring van broedende vogels nodig maken, wat slechts in uitzonderlijke situaties van '*Openbare veiligheid*' e.d. aan de orde kan zijn.

De *nesten* van soorten van categorieën 1 t/m 4 zijn het jaar rond beschermd en vergen *te allen tijde, dus jaarrond*, bij potentiële verstoring van de nesten en voor sommige soorten ook het bijbehorende voedselterritorium, aanvraag van een ontheffing (zie RvON Soortstandaards en deze Bijlage blz.30).

Een ontheffing kan dan slechts worden verkregen bij het van toepassing zijn van *uitsluitend* de wettelijke belangen die daartoe in de Vogelrichtlijn zijn opgenomen:

- Bescherming van flora en fauna (b): *de letter verwijst naar de corresponderende letter bij art. 2 van het Besluit vrijstelling beschermde dier- en plantensoorten*;
- Veiligheid van het luchtverkeer (c);
- Volksgezondheid of openbare veiligheid (d).

Uitgebreide toets

Een eventuele ontheffing daarvoor vergt de 'uitgebreide toets' bij de beoordeling waarvan het bevoegde gezag in onderstaande volgorde de volgende vragen stelt:

- In welke mate wordt de (ecologische) functionaliteit van de voortplantings- en/of vaste rust- en verblijfplaats aangetast door de werkzaamheden ?
- Is er een wettelijk belang ? (voor Vogels en Tabel 3-soorten)
- Is er een andere bevredigende oplossing ? (voor Vogels en Tabel-3 soorten)
- Komt de gunstige staat van instandhouding niet in gevaar ?

Naar aanleiding hiervan beoordeelt de RvON vervolgens of het wettelijk belang zwaarder weegt dan het overtreden van de verbodsbepaling(en).

Indien werkzaamheden *niét* onder de boven aangegeven belangen vallen kan géén ontheffing worden verkregen: er dient een zodanige werkwijze dan wel zodanige plan-aanpassing te worden toegepast dat de '*ecologische functionaliteit*' (zie III.7) van het gebied voor de soort *op géén enkel moment* minder wordt dan de beginsituatie: dergelijke wezenlijke natuurschade dient in deze situatie geheel te worden voorkomen. Voor de vogelsoorten uit categorie 5 is ontheffing slechts mogelijk onder bepaalde voorwaarden (DR 2009).

III.6 Tabel 3 AMvB

Toetsingscriteria

Tabel 3 omvat een lijst soorten waarvoor *strikte* bescherming geldt. Indien uit Tabel 3 één of meerdere soorten worden aangetroffen welke door de werkzaamheden worden verstoord en/of bedreigd, vergt dat aanvraag van ontheffing.

In alle gevallen vereisen deze soorten een 'uitgebreide toets' (zie vorige bladzijde). Daarbij dienen deze soorten *niet alléén* te worden getoetst aan de *landelijke* gunstige staat van instandhouding van de aangetroffen populatie (zoals bij Tabel 2) maar óók aan de *lokale* gunstige staat: het gaat er dan om in hoeverre het voortbestaan van de landelijke populatie wellicht afhankelijk is van de lokale populatie.

Afgezien van vermelding op de Rode Lijst vergt dit tevens inzicht in het regionale voorkomen van de betreffende soort (zie ook Soortstandaards, RvON 2014).

In de ontheffingsaanvraag dient daarbij te worden aangegeven in welke mate de functionaliteit van de vaste voortplantings-, rust- en/of verblijfplaats door de activiteiten wordt aangetast, dan wel, op welke wijze die functionaliteit kan worden gegarandeerd.

Ook hierbij gelden dus de voorwaarden dat er moet worden onderbouwd dat er voor de betreffende activiteit geheel géén alternatieven zijn: of bijvoorbeeld de ingreep niet op een andere, minder schadelijke wijze of op een andere locatie kan plaatsvinden terwijl er tevens maatregelen moeten worden genomen om te garanderen dat schade aan individuen van de soort wordt voorkómen (het garanderen van de ecologische functionaliteit/ 'zorgvuldig handelen', LNV 2005).

Eventuele ontheffing van verbodsbepalingen is vervolgens eveneens afhankelijk van het van toepassing zijnde 'wettelijke belang' (zie hieronder).

Bijlage IV van de Habitatrichtlijn

Bij soorten van Tabel 3 wordt onderscheid gemaakt in 'Bijlage 1 AMvB' en 'Bijlage IV Habitatrichtlijn'. Voor de laatste groep gelden de strengste beschermingsvoorwaarden: ontheffing kan slechts worden verkregen onder het regiem van enkele specifieke wettelijke belangen zoals die in de Habitatrichtlijn zijn vermeld.

Indien géén van die belangen van toepassing kan worden geacht is ontheffing niet mogelijk, doch kan uitsluitend toestemming voor de ingreep worden verkregen op basis van een door de Minister van EZ goedgekeurd 'Projectplan'.

Wettelijke belangen bij Tabel 3 AMvB m.b.t. ontheffing

1. *Uitsluitend* onder het wettelijke belang '*bestendig beheer en onderhoud*' en dan nog *uitsluitend* bij toepassing van een *gedragscode* (zie blz.33), kan voor soorten van Tabel 3 AMvB die níét zijn vermeld in de Bijlage IV van de Europese Habitatrichtlijn, gebruik worden gemaakt van de vrijstelling op basis van een gedragscode. Voor soorten van Tabel 3 AMvB die wél zijn vermeld in Bijlage IV van de Europese Habitatrichtlijn (zoals vleermuizen), zie punten 3 en 4 hieronder.

Zónder toepassing van een gedragscode vergen deze soorten in alle gevallen een toetsing bij het bevoegde gezag volgens de procedure van een ontheffingsaanvraag. Daarbij gelden de volgende criteria:

2. in het kader van het belang '*ruimtelijke ontwikkeling en inrichting*' kan *uitsluitend* voor soorten die níét zijn vermeld in Bijlage IV van de Europese Habitatrichtlijn of in de Vogelrichtlijn, zonder meer doch weliswaar op basis van ontheffingsvoorwaarden, een ontheffing worden verkregen.

3. Onder de belangen *'dringende redenen van groot openbaar belang'* (met inbegrip van redenen van sociale, economische aard of met voor het milieu wezenlijk gunstige effecten, zie blz.28), van *'volksgezondheid en openbare veiligheid'* dan wel *'bescherming van flora en fauna'* kan in alle gevallen een ontheffing worden verkregen, *mits* er nadrukkelijk géén alternatieven voor de ingreep beschikbaar zijn en zodanige mitigerende en compenserende maatregelen worden getroffen dat de *'ecologische functionaliteit'* (zie III.7) van het gebied voor de soort *op géén enkel moment* minder wordt dan de beginsituatie.
4. Indien de ingreep *niét* onder de bij punt 3 aangegeven belangen valt kan voor soorten uit Bijlage IV van de Europese Habitatrichtlijn *géén ontheffing* worden verkregen. Er dient een zodanige werkwijze dan wel zodanige plaan aanpassing te worden toegepast dat de *'ecologische functionaliteit'* (zie III.7) van het gebied voor de soort *op géén enkel moment* minder wordt dan de beginsituatie: dergelijke wezenlijke natuurschade dient in deze situatie geheel te worden voorkomen.

III.7 Beoordeling functionaliteit vaste rust- en verblijfplaatsen

Indien een voortplantings- en/of vaste rust- of verblijfplaats in het kader van de Habitat- of Vogelrichtlijn in het geding is, moet worden onderbouwd dat door voor te stellen mitigerende maatregelen de ecologische functionaliteit daarvan behouden blijft.

Van belang is dat onder andere inzicht wordt gegeven in het netwerk van voortplantings- en/of vaste rust- of verblijfplaatsen.

De functionaliteitstoets omvat de volgende tien punten (DR 2009):

1. *Het moet gaan om een vaste rust- of verblijfplaats: een plek of een gebied dat met een zekere mate van bestendigheid wordt gebruikt, waar dus geen sprake is van incidenteel gebruik.*
2. *De plek of het gebied blijft voorzien in alles wat nodig is voor een specifiek individueel dier in dat gebied en voor alle exemplaren van de populatie ter plekke, om succesvol te rusten (of voort te planten).*
3. *Er is op geen enkel moment, zelfs niet tijdelijk, een achteruitgang van de ecologische functionaliteit van de (voortplantings- en/of) vaste rust- en verblijfplaats. De diverse functies die een gebied of een plek heeft, moeten dus behouden blijven.*
4. *Door (het toepassen van) mitigerende maatregelen worden negatieve effecten uitgesloten. Dit kunnen negatieve effecten zijn op de kwaliteit, maar ook op de kwantiteit van de functies die het gebied of de plek vervult voor een soort.*
5. *Mitigerende maatregelen zijn preventieve maatregelen. Dat houdt dus in dat in voorkomende gevallen de mitigatie niet alleen al aanwezig is, maar ook functioneert.*
6. *Mitigerende maatregelen moeten leiden tot verbetering of behoud van de ecologische functionaliteit van de plek of het gebied (kwantitatief en/of kwalitatief) voor de betreffende soort.*
7. *Het positieve effect van mitigatie geeft in evenredige mate ruimte voor de negatieve effecten van de ruimtelijke ingreep. De totale duurzame ecologische functionaliteit mag op geen enkel moment slechter worden dan de beginstand. Zowel de kwantiteit als de kwaliteit moeten behouden blijven of worden verbeterd.*
8. *Het succes van mitigerende maatregelen moet met een hoge mate van zekerheid vóóraf vaststaan. Dit wordt beoordeeld aan de hand van objectieve criteria en de eigenschappen en de specifieke ecologische waarden van de plek of het gebied.*
9. *De staat van instandhouding en de zeldzaamheid van een diersoort zijn van belang bij het treffen van mitigerende maatregelen. Hoe zeldzamer de soort, hoe hoger de graad van zekerheid van succes moet zijn.*

10. De controle op het effect van de maatregelen is onderdeel van het ecologisch werkprotocol. Een ecologisch werkprotocol moet voorzien in toezicht op het uitvoeren van de mitigerende maatregelen. Zonder dit onderdeel garandeert het plan niet dat de functionaliteit van de beschermde plaatsen behouden blijft.

III.8 Gedragscode

Algemeen

Naast de algemene gedragscode voor broedende vogels zijn er ook voor specifieke werkzaamheden verschillende gedragscodes beschikbaar.

Indien het géén gedragscode van de 'eigen' organisatie betreft doch incidenteel gebruik van een bestaande gedragscode, vereist dat in alle gevallen het in acht nemen van de nadere voorwaarden zoals in die betreffende gedragscode zijn vastgelegd.

Een gedragscode is voor een organisatie/ initiatiefnemer van toepassing indien deze zich daaraan formeel aantoonbaar heeft verbonden ('borging') en de daaraan gekoppelde voorwaarden in acht neemt.

Bij incidenteel aanhaken op een bestaande gedragscode dienen voor dat project de uitgangspunten te allen tijde uitputtend gedocumenteerd op papier op het werk aanwezig te zijn (in een Ecologisch Werkprotocol) en direct aantoonbaar te worden nagevolgd (het bijhouden ecologisch journaal tijdens de werkzaamheden).

De initiatiefnemer blijft daarbij eindverantwoordelijk voor de wijze van uitvoeren.

Bij het werken onder een gedragscode blijven overigens, net zoals zónder gedragscode, natuuronderzoek en rapportage daarvan eveneens wettelijk verplicht en worden de nadere voorwaarden voor het werken onder de gedragscode, in die gedragscode en een daarop gebaseerd ecologisch werkprotocol, nader uitgewerkt.

Wettelijke belangen en vrijstelling bij soorten van Tabel 3

Toepassing van een vrijstelling van de eventuele ontheffingsplicht voor de artikelen 8 t/m 12 Ffw op basis van een gedragscode bij mogelijke bedreiging, is bij soorten van Tabel 3 AMvB bij 'ruimtelijke inrichting en ontwikkeling' (i.t.t. 'bestendig beheer') afhankelijk van het wettelijk belang waaronder de ingreep moet worden gerekend.

Bij soorten van Tabel 2 AMvB maakt het 'belang' geen verschil en geldt de 'vrijstelling' op basis van de gedragscode in alle gevallen.

Met betrekking tot soorten van Tabel 3 AMvB is de vrijstelling bij verstoring slechts van toepassing op twee categorieën van activiteiten ('belangen'), te weten:

- 'bestendig beheer en onderhoud' (in landbouw, bosbouw, watergangen, bermen en andere groenvoorzieningen);
- 'bestendig gebruik'.

Daarbij is het element 'bestendigheid' cruciaal: dit slaat zowel op de intervaltermijn als op de 'soort' beheeringreep. Er is sprake van 'bestendigheid' indien de tussenliggende termijn in de beheercyclus dezelfde is als voorafgaande termijnen.

Zodra voorts grote veranderingen in de uitvoering worden doorgevoerd zoals nieuwe technieken, grootschalige maatregelen (bijv. kap/ verwijderen van bomen, struiken en andere begroeiing, omvorming naar ander gebruik, een grootschalige inhaalslag van achterstallig beheer) is er géén sprake meer van 'bestendig beheer en onderhoud' en valt de ingreep onder 'ruimtelijke ontwikkeling en inrichting' (zie LNV 2005).

Indien echter het belang '*ruimtelijke ontwikkeling en inrichting*' van toepassing is vereisen soorten van Tabel 3 AMvB, in overeenstemming met de situatie *zonder* gedragscode, het complete pakket van onderzoeks- en ontheffingsplicht (zie blz. - bij III.6/ Tabel 3 AMvB).

Risico: indien bij controle op het werk door de A.I.D. bij vragen aan een uitvoerende werknemer wordt vastgesteld dat aan de betreffende borging *niét* is/ wordt voldaan, kan het werk onmiddellijk worden stilgelegd totdat aan de vereisten van de betreffende Gedragscode wordt voldaan of alsnog ontheffing is aangevraagd. Dit kan worden voorkomen door een adequaat werktoezicht, óók op het afdoende in acht nemen van de werkvoorwaarden t.a.v. de Flora- en faunawet, door de opdracht gevende partij.

IV Overige aspecten Ff-wet

IV.1 Ecologisch werkprotocol en ecologische begeleiding

Een ecologisch werkprotocol wordt als voorwaarde verbonden aan een ontheffing, en vormt óók een voorwaarde bij toepassing van een vrijstelling op basis van een gedragscode. Het vormt een uitwerking van de mitigerende en preventieve maatregelen om strikt te voorkomen dat natuurschade ten aanzien van soorten uit Tabel 2 en Tabel 3 AMvB ontstaat.

Dit '*ecologisch werkprotocol*' omvat een bestekachtig document waarin werkvoorwaarden en -richtlijnen worden aangegeven om te garanderen dat de werkzaamheden worden verricht conform de Flora- en faunawet (en eventueel de gedragscode) en de in het verlengde daarvan opgestelde Natuurtoets.

Deze richtlijnen vormen een concrete en afrekenbare uitwerking van de uitgangspunten, werkwijzen, mitigerende en preventieve maatregelen om natuurschade door de werkzaamheden zoveel als mogelijk te voorkomen. Het uitvoeren van de maatregelen dient daarbij aantoonbaar plaats te vinden door of onder begeleiding van een (ecologisch) '*ter zake kundige*' en verslaglegging daarvan. Bij werkzaamheden onder een gedragscode vormt eveneens begeleiding van de potentieel versturende werkzaamheden door een ecologisch deskundige, een voorwaarde.

IV.2 Verplicht ter inzage aanwezig op het werk

Op het werk dienen voor een controlerend ambtenaar te allen tijde, onafhankelijk van gedragscode of ontheffing, de stukken met betrekking tot Flora- en faunawet ter inzage aanwezig te zijn op straffe van het onmiddellijk stilleggen van het werk, tot aan deze verplichting voldaan is.

Werkend *zonder* het regiem van vrijstelling op basis van de Gedragscode betreffen dit:

- de Natuurtoets c.q. Quick Scan,
- de schriftelijke beoordeling m.b.t. een eventueel aangevraagde ontheffing/ goedkeuring,
- het eventueel vereiste ecologisch werkprotocol,
- de eventueel vereiste ecologische verslaglegging van de begeleidende ecooloog over te nemen preventieve maatregelen.

Voorts dient uitvoerend personeel er aantoonbaar van op de hoogte te zijn dat er wordt gewerkt onder het regiem van een gedragscode en welke consequenties dat heeft.

V Natuurbeschermingswet en provinciale regelgeving

V.1 Wetgeving

Naast het *soorten*beleid van de Ffw is er tevens een natuurbeleid met betrekking tot *gebieden* vastgelegd in de Nbw, waaronder Beschermde natuurmonumenten, Natura 2000/ Vogelrichtlijngebieden ('Wetlands') en Habitatrichtlijngebieden vallen.

Behalve dat ingrepen in dergelijke *gebieden* eveneens toetsing vergen aan de Nbw, kan de Nbw tevens van kracht zijn *buiten* die gebieden, de zogenaamde '*externe werking*'. Dit is van toepassing indien faunasoorten waarvoor gebieden beschermd zijn ('aangewezen soorten'), ook significant gebruik maken van gebieden *buiten* het aangewezen beschermde gebied, zoals voor foerage (ganzen, watervogels e.d.) of overwintering (vleermuizen).

Bovendien is thans, sinds 1 juli 2015, de Programmatische Aanpak Stikstof (PAS) van kracht. Daarbij moet met betrekking tot nabijgelegen Natura 2000-gebieden worden aangegeven in hoeverre de grenswaarde van 1 mol stikstof per hectare per jaar al dan niet wordt overschreden.

Significante verstoring van aangewezen soorten, ook indien deze voor bepaalde leef-functies tijdelijk buiten het beschermde gebied vertoeven, is in conflict met de instandhoudingsdoelen van het beschermde gebied. Daarop is de '*externe werking*' van de Nbw van kracht (art.16 lid 4).

Op grond daarvan vormt dan *náást* toetsing van de voorgenomen ingreep aan de Ffw, ook toetsing daarvan aan de Nbw een wettelijke verplichting.

V.2 Provinciale regelgeving

Ook provincies kunnen een eigen gebiedenbeleid hebben, onafhankelijk van de Ffw en vastgelegd in de Verordening Ruimte (voorheen Streekplan). In ieder geval valt daar- onder de EHS en, afhankelijk van de betreffende provincie, (soms) ook beleid met betrekking tot landschapselementen, weidevogelgebieden en strategische reserverin- gen voor natuur.

Provincies vormen tevens het 'bevoegde gezag' met betrekking tot de handhaving van de regelgeving met betrekking tot beschermde Nbw-gebieden, wat eveneens is vastgelegd in de Verordening Ruimte.

Met betrekking tot het Natuurnetwerk Nederland (NN) hebben rijk en provincie samen de spelregels bepaald, welke eveneens worden gehandhaafd door de Provincie, bestaande uit een 'nee tenzij'-beleid indien de ingreep binnen het begrensde EHS- gebied ruimtelijke consequenties heeft (zie ook toelichting van de website van de RvON, kader hieronder): ook het NN is opgenomen in de Verordening Ruimte.

V.3 Mogelijke consequenties gebiedsbescherming

Een ruimtelijke- of beheeringreep vergt in ieder geval, naast een toetsing aan de Ffw, eveneens een toetsing aan de provinciale regelgeving, zoals de Verordening Ruimte.

- * Indien de ingreep (deels) binnen de grenzen van een beschermd gebied vallen vergt dat een vergunningprocedure, welke los staat van de ontheffingsprocedure Ffw. Daarin is voor de besluitvorming het beheersplan 'leidend'.
- * Indien in de nabije omgeving van de planlocatie een beschermd natuurgebied aanwezig is vergen de uitkomsten van het flora- en fauna onderzoek eveneens toetsing aan de soorten welke voor het beschermde gebied zijn aangewezen: indien de 'externe werking' van de Nbw van kracht is, in welk geval aangewezen soorten uit het beschermde gebied, mede significant gebruik maken van de plan-locatie vergt dat eveneens een vergunningprocedure Nbw.
- * Indien in de nabije omgeving van de planlocatie een beschermd natuurgebied aanwezig is vergt dat tevens toetsing aan eventuele toename van de stikstofuitstoot, dan wel van de stikstofbelasting van genoemd natuurgebied. Indien dit de grenswaarde overschrijdt vergt dat een milieueffectrapportage inclusief passende beoordeling.

Ecologische Hoofdstructuur (toelichting website RvON)

Door nieuwe natuur te ontwikkelen, kunnen natuurgebieden met elkaar worden verbonden. Zo kunnen planten zich over verschillende natuurgebieden verspreiden en dieren van het ene naar het andere gebied gaan. Het totaal van al deze gebieden en de verbindingen ertussen vormt de Ecologische Hoofdstructuur, thans het Natuurnetwerk Nederland (NN).

Bij de realisatie van het NN werken verschillende overheden samen. Het Rijk heeft in 1995 in grote lijnen de grenzen van de EHS vastgesteld in het Structuurschema Groene Ruimte en deze grotendeels netto begrensd weergegeven in de Nota Ruimte in 2004. Het Rijk financiert verder grotendeels de aankoop, de inrichting en het beheer van gebieden in het NN. De provincies bepalen om welke gebieden het precies gaat. Deze gebieden worden meestal in het streekplan of het provinciaal omgevingsplan opgenomen. De provincies bepalen ook welke subsidies grondeigenaren kunnen krijgen voor natuurbeheer en -ontwikkeling. Gemeenten leggen in bestemmingsplannen nauwkeurig vast wat wel en niet mag in een gebied dat onderdeel dat vormt van het NN. Bestemmingsplannen beschermen echter niet tegen vervuiling uit nabijgelegen gebieden. Daarvoor is milieubeleid nodig. Dit milieubeleid is een gezamenlijke inspanning van alle overheden, inclusief de waterschappen.

GERAADPLEEGDE LITERATUUR

- Bos/ F. (2006), M. Bosveld, D. Groenendijk, C. van Swaay, I. Wynhoff, De Vlinderstichting. De Dagvlinders van Nederland, verspreiding en bescherming. Nederlandse Fauna 7, Leiden. Nationaal Natuurhistorisch Museum Naturalis, KNNV Uitgeverij & European Invertebrate Survey – Nederland.
- Broekhuizen/ S. (1992), B. Hoekstra, V. van Laar, C. Smeenk en J.B.M. Thissen (red.): Atlas van de Nederlandse Zoogdieren. Stichting Uitgeverij KNNV, Utrecht.
- Creemers (2009) Raymond.C.M. en Jeroen J.C.W. van Delft (Ravon)/ redactie: De Amfibieën en Reptielen van Nederland. Nederlandse Fauna 9. Nationaal Natuurhistorisch Museum Naturalis, European Invertebrate Survey-Nederland, Leiden.
- DLG 2006, intern werkkader. Handreiking Flora- en faunawet, versie 1.0-31 oktober 2006. Dienst Landelijk Gebied, Ministerie van LNV (thans EZ).
- DR 2009. Wijziging beoordeling ontheffing Flora- en faunawet bij ruimtelijke ingrepen en aangepaste lijst jaarrond beschermde vogelnesten. Brief van de Dienst Regelingen, ffw2009.corr.046 van 25 augustus 2009, Ministerie van LNV (thans
- GAN 2013: Het protocol voor vleermuisinventarisaties. Gegevensautoriteit Natuur, Zoordiervereniging VZZ en Netwerk Groene Bureau's, 2013.
- Hustings/ Fred (2002) en Jan-Willem Vergeer. Atlas van de Nederlandse Broedvogels. Nederlandse Fauna 5. SOVON, Uitgeverij K.N.N.V. te Utrecht.
- Limpens/ H.J.G.A. (1997), K. Mostert en W. Bongers: Atlas van de Nederlandse Vleermuizen. Onderzoek naar verspreiding en ecologie. KNNV Uitgeverij, Utrecht.
- LVN 2005 (Ministerie van), Regeling van de Minister van Landbouw, Natuurbeheer en Voedselkwaliteit: brochure 'Buiten aan het werk ? Houd tijdig rekening met beschermde dieren en planten !' (n.a.v. AMvB art. 75 Ff-wet).
- NDFF (2015). Quickscanhulp, registratie in samenwerking tussen Het Natuurloket, Gegevensautoriteit Natuur en Regelink, 2014.
- RAVON 51 (2013), nr. 5 december, waarnemingenoverzicht 2012.
- REG 1979, Richtlijn 79/409/EEG van de Raad van Europese Gemeenschappen inzake het behoud van de vogelstand (Vogelrichtlijn, EEG 79/409, laatstelijk gewijzigd in 2006).
- REG 1992/1997, Richtlijn 92/43/EEG van de Raad van Europese Gemeenschappen inzake de instandhouding van de natuurlijke Habitats en de wilde flora en fauna (Habitatrichtlijn, EEG 92/43, laatstelijk gewijzigd in 1997).
- RvON 2014. Soortenstandaards diverse juridisch zwaarder beschermde soorten. Rijksdienst voor Ondernemend Nederland december 2014.

Staatsblad 2004/501, publicatie AMvB art. 75 Ff-wet, houdende wijziging van een aantal algemene maatregelen van bestuur in verband met wijziging van art. 75 van de Flora- en faunawet en enkele andere wijzigingen.

Vogelbescherming 2004. 'Gedragscode zorgvuldig bosbeheer 2004', opgesteld door Vogelbescherming Nederland te Zeist en Het Bosschap te Zeist, goedgekeurd 10 januari 2005 door de Minister van LNV (zie site LNV, thans EZ).

GEBRUIKTE TERMEN EN AFKORTINGEN

aangewezen soorten Nbw

soorten planten en/of dieren welke in een ministerieel besluit ten aanzien van een Natura 2000-gebied zijn aangewezen als specifiek met betrekking tot dat gebied te beschermen;

AMvB art. 75 Ffw

een Algemene Maatregel van Bestuur, in dit geval met betrekking tot art. 75 van de Flora- en faunawet, waarin de wetgeving nader wordt uitgewerkt (zie ook LNV 2005);

ecologische functionaliteit (Ffw)

het totaal van alle relevante gebruiksaspecten van een diersoort als onderdeel van hun levenswijze (verblijfplaatsen, vaste verplaatsingsroutes, foerageren, voortplantingsfuncties e.d.);

EHS Ecologische Hoofd Structuur, thans NN (zie aldaar);

EL&I, Minister/ Ministerie van:

het voormalige Ministerie van Economische zaken, Landbouw en Innovatie (thans 'Ministerie van EZ');

externe werking Nbw

de Nbw is ook buiten een als zodanig aangewezen gebied van kracht voor fauna-soorten die zijn aangewezen voor een Nbw-gebied doch ook daarbuiten significant gebruik maken van een nader vast te stellen, buiten het beschermde gebied gelegen gebied, zoals voor foerage, dagverblijf of hoogwatervluchtplaatsen (bijv. vogels) of voor overwintering (bijv. vleermuizen).

EZ, Minister/ Ministerie van:

Economische Zaken, waaronder de regelgeving Ffw valt; voorheen EZ;

fauna

dierlijke organismen waaronder zoogdieren, vissen, vogels, amfibieën, reptielen, insecten en andere ongewervelden;

Ffw Flora- en faunawet welke onder meer de beschermingskaders met juridische verboden, verplichtingen, voorwaarden en toestemmingen biedt voor (het omgaan met) flora en fauna;

flora plantaardige organismen zoals houtgewassen, kruidachtige gewassen, grassen en waterplanten;

habitat

typische woonomgeving van een bepaalde soort;

Habitatrichtlijn, HR-soorten

soorten planten of dieren welke zijn opgenomen in de verschillende Bijlagen van de Europese habitatrichtlijn:

Bijlage II: dier- en plantensoorten van communautair belang voor de instandhouding waarvan aanwijzing van speciale beschermingszones vereist is;

Bijlage IV: dier- en plantensoorten van communautair belang die strikt moeten worden beschermd;

Bijlage V: soorten waarvoor bij de exploitatie (bijv. kikkerbiljetjes) een beheersplan vereist is (wat hier echter niet het geval is);

LVN het voormalige Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit;

maatschappelijk belang (Ffw)

in de Flora- en faunawet zijn een aantal verschillende maatschappelijke belangen onderscheiden op basis waarvan het beschermingsregime mede wordt genuanceerd;

Nbw Natuurbeschermingswet: de geldende wetgeving ten aanzien van rijksbeleid met betrekking tot natuurgebieden zoals (Staats-)Natuurmonumenten, Vogel- en Habitatrichtlijngebieden en Natura 2000-gebieden;

NDFF

Nationale Databank Flora en Fauna;

NN Natuurnetwerk Nederland;

NVWn

Nederlandse Voedsel- en Warenautoriteit-natuur; de voormalige A.I.D., de controle- en opsporingsdienst van het Ministerie van EZ welke zich bezighoudt met de handhaving van de wet- en regelgeving ten aanzien van o.m. de Ffw.

ongewervelde soorten

diersoorten zónder dan wel met een uitwendig skelet, zoals weekdieren, kevers, mieren en insecten;

onthefing (Ffw)

een in het kader van de Flora- en faunawet aangegeven toestemming tot onder meer het verstoren of (per ongeluk, onvermijdelijk,) doden van beschermde dieren en/of vernietigen van beschermde planten en hun groeiplaats welke bescherming in genoemde wet wordt geregeld;

PAS Programmatische Aanpak Stikstof;

RAVON

Reptielen, Amfibieën en Vissen Onderzoek Nederland;

ruderaal, ruderaal terreinen

terreinen welke sterk door menselijk gebruik zijn beïnvloed zoals stedelijke (groen-) gebieden, bouwrijpe terreinen, ophogingen, braakliggende terreinen, agrarische gronden enz.

RvON

Rijksdienst voor Ondernemend Nederland;

soortgroep

groep organismen van dezelfde klasse of ondersoort: vaatplanten, mossen, zoogdieren, vogels, reptielen, amfibieën, vissen, insecten (ondersoorten: vlinders, libellen enz.);

SOVON

Vereniging SOVON Vogelonderzoek Nederland;

'ter zake kundige' (Ffw)

een persoon die:

- * op HBO, dan wel universitair niveau een opleiding heeft genoten met als zwaartepunt ecologie, en/of
- * als ecooloog werkzaam is voor een ecologisch adviesbureau, en/of
- * zich aantoonbaar actief inzet op het gebied van soortbescherming en is aangesloten bij de daarvoor bestaande organisaties/ PGO's zoals RAVON, VZZ, SOVON, FLORON enz. (bron: Ministerie van LNV/ EZ);

vaste verblijfplaatsen (Ffw)

DLG 2006: zomer-, winter- of paarverblijfplaatsen, vaste migratie- en vliegroutes en cruciale foerageerplekken van vleermuizen; vaste voortplantingslocaties van amfibieën; vaste verblijfplaatsen van Kleine modderkruiper, e.d.; schuil- en broedplaatsen van vogels welke jaarlijks opnieuw als zodanig worden gebruikt (DR 2009);

verspreidingsgegevens/ -onderzoek

met steekproefonderzoek vastgestelde gebieden waar een bepaalde soort verwacht kan worden;

Vogelrichtlijn, VR-soorten

vogelsoorten die zijn opgenomen in de Europese Vogelrichtlijn;
 volgens het Europese recht wijzen de lidstaten beschermingszones aan om voor alle aangewezen soorten een voldoende gevarieerdheid van leefgebieden en een voldoende omvang ervan te beschermen om populaties van deze soorten in stand te kunnen houden;

vrijstelling (Ffw)

een in het kader van de Flora- en faunawet geregelde toestemming tot onder meer het verstoren of (per ongeluk, onvermijdelijk,) doden van beschermde dieren en/of vernietigen van beschermde planten en hun groeiplaats welke bescherming in genoemde wet wordt geregeld, voor bepaalde categorieën werkzaamheden en onder voorwaarden (AMvB art. 75 Ffw; zie ook LNV 2005);

VZZ Vereniging voor Zoogdierkunde en Zoogdierbescherming;**zorgplicht (Ffw)**

de in de Ffw vastgelegde plicht (art. 2) dat iedereen voldoende zorg in acht moet nemen voor alle in het wild voorkomende dieren (en dus niet alleen de beschermde) en hun leefomgeving. Dit is een algemene fatsoenseis die voor iedereen geldt. Overigens geldt de zorgplicht ook voor planten (LNV 2005);
